

Een eeuw MIVD, twee dagen congres

Bob de Graaff

In juni van dit jaar bestond de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst honderd jaar. De dienst was slechts enkele weken voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog opgericht als de derde afdeling van de Generale Staf. Vandaar de naam GSIII, die na de oorlog verder werd uitgesplitst in GS IIIA voor inlichtingen uit het buitenland en GS IIIB voor de binnenlandse veiligheid. Daarnaast kwamen er nog enkele letters in gebruik voor de chiffrageerdienst en de censuur: GS IIIC en GS IIID. Ter gelegenheid van dit eeuwfeest organiseerde de MIVD in samenwerking met de Netherlands Intelligence Studies Association (NISA) op 18 en 19 september op het Marine-Etablissement in Amsterdam een tweedaagse conferentie.

Daarop kwam tijdens de eerste dag vooral het verleden van militaire inlichtingenvergaring en -analyse ter sprake en op de tweede dag stonden heden en toekomst van het militaire inlichtingenbedrijf centraal. Onder grote belangstelling - beide dagen waren er meer dan tweehonderd bezoekers - trad een dozijn sprekers uit binnen- en buitenland op. De keynote speech werd verzorgd door André Ranson, die een lange loopbaan in de Franse militaire inlichtingensfeer tussen 2001 en 2005 afsloot als hoofd van de Franse militaire inlichtingendienst. Sindsdien is hij een trouw bezoeker van congressen over *intelligence*, waar hij probeert de studie van inlichtingenwerk te bevorderen.

Het congres vond plaats onder Chatham House-rules, zodat het niet mogelijk is de individuele bijdragen te behandelen. Hier zal een algemeen overzicht worden geboden. Op de eerste ochtend kwam de periode 1914-1945 aan bod. Sprekers waren Edwin Ruis, auteur van het boek *Spionnennest 1914-1918. Spionage vanuit Nederland in België, Duitsland en Engeland*, Wim Klinkert, hoogleraar militaire geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en werkzaam aan de Nederlandse Defensieacademie te Breda, en de Britse freelance auteur en documentaire-maker Nicolas Rankin, onder meer bekend van zijn boek *Churchill's Wizards: the British genius for deception 1914-1945*.

Inzicht werd gegeven in de specifieke werkwijze die het (contra)inlichtingenwerk in Nederland aannam ten aanzien van buitenlandse spionage op Nederlands grondgebied. Het neutrale Nederland stond buitenlandse spionage, voornamelijk door Engeland, Frankrijk en Duitsland, oogluikend toe, zolang de beoefenaren geen fysiek geweld gebruikten en de resultaten van hun inspanningen deelden met de Nederlandse autoriteiten. Af en toe werden er arrestaties verricht, maar ook daarin probeerden de Nederlanders het wankel evenwicht van de neutraliteit te bewaren.

Dit systeem leed in de jaren dertig schipbreuk, toen Duitsland zich niet langer bij het specifieke arrangement van het neutrale Nederland neerlegde. Deze trendbreuk eindigde met het fiasco van het Venlo-incident van 9 november 1939, toen twee Britse inlichtingsofficieren een luitenant van GSIII, die hen begeleidde, door een Duits overvalcommando over de grens werden gesleept. De deelname van de Nederlandse luitenant Klop aan de besprekingen die de Britten meenden te voeren met de Duitse oppositie tegen Hitler zou een half jaar later in de Duitse oorlogsverklaring aan Nederland worden aangegrepen als een bewijs van de schending van de neutraliteit door de Nederlandse regering.

De congresorganisatie had een goede greep gedaan door in het tweede dagdeel het gevaarlijke jaar 1962 aan de orde te stellen. Michael Dobbs, thans werkzaam bij het Amerikaanse Holocaust Museum en auteur van *One Minute to Midnight* over de Cubacrisis, David Easter van het War Studies Department van King's College in Londen en Prem Mahadevan, onderzoeker bij het Center for Security Studies in Zürich, behandelden respectievelijk de Cubacrisis, de betrokkenheid van Russisch militair personeel bij de geplande Indonesische aanval op Nieuw-Guinea en de rol van de Indiase inlichtingenorganisatie bij de oorlog tussen India en China in dat jaar. Tijdens deze bijdragen passeerden tal van onderdelen van de militaire inlichtingenvergaring en -analyse de

revu, zoals misleidingsoperaties, radio-interceptie, en spionagevluchten. De verwijzing naar de recente Russische *maskirovka*-operaties in Oekraïne lag voor de hand.

De tweede dag werden de actualiteit en de toekomst besproken door achtereenvolgens oud-hoofd van de MIVD Pieter Cobelens, Adam Cobb, als hoogleraar verbonden aan het Amerikaanse Naval War College, de Belg Renaud Theunens, hoofd van het Joint Military Analysis Centre van de VN in Libanon, de inlichtingehistoricus Richard Aldrich van de universiteit van Warwick, Kwa Chong Guan van de S. Rajaratnam School of International Studies en de bekende Israëlische autoriteit op het terrein van militaire studies, Martin van Creveld. Op de eerste dag was reeds een blik vooruit in de tijd geworpen tijdens de keynote speech van André Ranson en het zeer geslaagde congres werd afgesloten met een paneldiscussie waaraan naast enkele sprekers ook het huidige hoofd van de MIVD, schout-bij-nacht Pieter Bindt, deelnam.

Ditmaal kwamen onderwerpen langs als de mate van transparantie die betracht kan of moet worden door militaire inlichtingendiensten jegens de burgerij, samenwerking tussen afzonderlijke landen en organisaties op inlichtingengebied (of het gebrek daaraan), het soort militaire operaties dat ondersteund moet worden door inlichtingen, de betekenis van *social media intelligence* en van psychologische oorlogvoering. In verband met dit laatste werd ook het belang van narratieven onderstreept. Uiteraard ontbrak ook een bespreking van het nut van cyberwar en cyberintelligence niet. Daarbij is het vooral ook de vraag hoe het aandeel van militaire inlichtingen- en veiligheidsdiensten zich verhoudt tot dat van andere cyber-actoren. In veel discussies kwamen ook big data en de onthullingen van Snowden langs, waarbij werd vastgesteld dat veel westerse inlichtingen- en veiligheidsdiensten er niet in zijn geslaagd de door Snowden gewekte indruk weg te nemen dat de burgers eerder onveiliger dan veiliger worden door het optreden van diensten. Er klonk een sterk pleidooi voor meer anticipatie in het inlichtingenbedrijf in plaats van de thans nog vaak aanwezige reactieve benadering. Uit de discussie bleek echter dat deze ommezwaai zo gemakkelijk nog niet zal zijn.

Er passeerden tijdens het congres diverse voorbeelden waaruit bleek dat de aanpassing van militaire inlichtingendiensten aan gewijzigde omstandigheden in het verleden vaak niet van een leien dakje is gegaan. Juist voor diensten die zouden moeten anticiperen op ontwikkelingen is dat natuurlijk te betreuren. Tegelijk blijkt het moeilijk om de *black swans*, die op inlichtingengebied zo'n grote rol spelen, te voorzien. Als voorbeeld konden de diverse recente confrontaties op zee in Oost-Azië dienen. Met een verwijzing naar het begin van de Eerste Wereldoorlog kon worden aangetoond dat niet alleen nationale elites, maar ook individuen door hun gedragingen een oorlog teweeg kunnen brengen, in dit geval individuele kapiteins. Tevens werd duidelijk dat inlichtingendiensten zich behalve op feiten steeds meer moeten richten op duiding, *sense-making* of *understanding* zoals het tijdens deze dagen werd genoemd.

Aan het slot van de twee congresdagen kon worden vastgesteld dat militaire inlichtingendiensten een grote vooruitgang hebben geboekt. Zij zijn sterk geprofessionaliseerd in de loop der tijden. Bovendien is het nut van militaire inlichtingen voor zowel politici als bevelhebbers veel duidelijker dan in het verleden. Ook zijn de militaire diensten geëmancipeerd ten opzichte van hun civiele tegenhangers en hebben zij zich een stevige plaats verworven in de nationale inlichtingengemeenschappen.

Het samen optrekken van de MIVD en de NISA bij de congresorganisatie bewees eveneens zijn nut. Zij trokken verschillende deelpublieken aan, die beide aan hun trekken kwamen en op deze manier met elkaar in contact kwamen.

Bob de Graaff is hoogleraar inlichtingen- en veiligheidsstudies aan de Universiteit Utrecht en de Nederlandse Defensieacademie.